

Структурування життєздатного розвитку: аналіз підходів та дефініцій

Дослідження охоплює теоретичний аналіз визначень сталого розвитку з метою ідентифікації вагових характеристик різних компонентів, оцінки значень, що вони в собі містять і які їм «присвоєні» різними авторами та громадами, та розуміння ролі управлінських підходів у сталому розвитку. У принциповій управлінській моделі, представленій в результаті дослідження, спільні цілі та об'єднаний менеджмент слугують для поєднання економічних, соціальних питань та проблем, пов'язаних з довкіллям.

Ключові слова: сталий розвиток, визначення, компоненти, управлінська модель сталого розвитку.

Управлінська компонента у визначеннях життєздатного розвитку¹ у вітчизняних та пострадянських джерелах

Зміст сталого розвитку в Україні фундаментально базується на визначенні ООН з доповненнями та поправками вітчизняних науковців. Але у світі, в цілому, і в Україні, зокрема, яскраво прослідковується тенденція збагачення поняття сталого розвитку і розуміння того, що навіть таких фундаментальних складових, як економічний і соціальний розвиток та збереження довкілля, ще не достатньо, щоб цей процес існував, забезпечувався і тривав у довгостроковому вимірі. Вчені намагаються запропонувати можливі шляхи збалансованого розвитку територій; серед таких праць – роботи П. Борщевського [1], С. Дорогунцова [2], В. Кравціва, П. Самольотова [3], Ю. Манівчука [4], В. Мікловди, М. Пітюлича [5] та ін. [6]. Але системного управлінського підходу на даному етапі поки що не вироблено. Для даної частини дослідження проведено огляд українських і російських публікацій, щоб розпізнати компоненти і згрупувати їх у межах відповідної вибірки визначень життєздатного розвитку (всього 31 приклад дефініцій). Групування визначень здійснювалося в розрізі теоретичного, практичного та бізнесового підходу до визначення суті сталого розвитку за економічною, соціальною, екологічною та управлінською складовими, в останній з яких, відповідно, виділено спільні цілі. Результати дослідження традиційних складових (економічної, соціальної та екологічної) виявилися класичними.

У теоретичних підходах українських авторів до визначення сталого розвитку найчастіше економічна складова виражається через такі категорії, як економічне зростання, економічний розвиток території, господарського комплексу. Пріоритетна роль в економічній складовій відводиться виробництву, зокрема, гармонійному (збалансованому) розвитку факторів виробництва, продуктивних сил, виробничої сфери. На думку російських авторів, економічна складова повинна забезпечувати підтримку створеного людиною капіталу: матеріального, людського та природного, і бути альтернативою економічній кризі [7–9].

Аналізуючи компоненти *соціальної складової сталого розвитку*, слід зауважити, що автори теоретичних концепцій до обов'язкових умов сталого розвитку відносять три рівнозначні компоненти, це – соціальний розвиток, що обов'язково

© С.С. Слава, В.М. Бондаренко, 2008.

¹ У даному дослідженні термін “життєздатний розвиток” вживається із синонімічним значенням “сталий розвиток”.

має сприяти задоволенню усіх необхідних потреб суспільства; соціальна рівність усіх перед законом та дотримання прав свободи людини і вирішення проблем життєзабезпечення, поліпшення умов, якості й збільшення можливостей людей, та інші звичні складові – якість знань, національної освіти, рівень культури, розвиток духовного та інтелектуального потенціалу людини, покращення умов проживання, оздоровлення та відпочинку.

Третьою складовою сталого розвитку є довкілля. Аналізовані дослідження дають підстави зробити висновок, що найважливішими компонентами екологічної складової вважаються захист, охорона, реабілітація, підтримання та поетапне відтворення цілісності природного середовища, а також заходи щодо недопущення деградації та виснаження довкілля. Особливу увагу автори приділяють системі взаємодії «людина-природа» та «економіка-екологія» і, на думку авторів, тут перевага має бути надана екологічній стороні. Щодо практичного підходу, то розподіл компонент екологічної складової подібний до теоретичного, але практики до екологічної складової включають також збагачення біологічного різноманіття; екологічну поінформованість громадськості та розповсюдження інформації щодо альтернативних джерел енергії.

У процесі аналізу складових сталого розвитку було виявлено, що важливу роль у досягненні сталого розвитку відіграють управлінські функції та фактори (табл. 1).

Так, із 25 проаналізованих визначень українських авторів у 15 зустрічалися елементи управлінських факторів. Особливу увагу у дослідженні складових сталого розвитку було приділено визначенню спільних цілей як елемента управлінського підходу. Із 30 проаналізованих визначень сталого розвитку спільні цілі були зазначені у 17 (табл. 1). Як показали результати дослідження найголовнішою управлінською передумовою сталого розвитку є взаємозалежність і взаємодоповнюваність усіх трьох його складових: (5 відповідей із 11 можливих у теоретичних концепціях та 4 із 4 – у практичних і 1 із 2 – у російських джерелах теоретичного підходу). Друге місце посідає така умова, як гармонійність та стабільність: 3 відповіді із 11 (українські джерела, теоретичний підхід) та 1 із 2 (російські джерела, теоретичний підхід). Крім того, зазначаються такі умови, як довготривалість та стратегічність.

Розвиток дефініцій сталого розвитку в зарубіжних джерелах

За кордоном сучасне відродження терміна та його наукове відновлення так само було зобов'язане роботам екологів та прихильників захисту довкілля і розумного використання природних ресурсів (зокрема, працям Д. Медоуза [10], Комісії Брундтланд [11] та багатьом іншим).

Підходи до сталого розвитку останніх двох десятиліть концентрувались на двох домінантних теоретичних моделях: моделі біогеофізичної фундації та моделі конкуруючих цілей [12]. У трикутник економічної і соціальної бази та навколишнього середовища пізніше вписуються ще інші додаткові компоненти, такі як наука, управління, суспільство чи громада. Більшість авторів наголошують, що різні дисципліни вкладають різні значення в цей термін. Економісти наполягають на дотриманні та поліпшенні життєвих стандартів, екологи та представники точних наук розширюють розуміння до необхідності збереження довкілля, а географи та антропологи акцентують на життєздатності соціокультурних систем.

«Зараз світ досліджує концепцію стійкого розвитку або «розвиток, який довгостроково триває»... Поки що немає конкретного підходу чи каркасу, в межах якого могли б визначити, проаналізувати та впровадити сталий розвиток. Жод-

Таблиця 1

Кількісна оцінка частоти складових управління у визначеннях сталого розвитку *

Управлінська складова	Українські джерела			Російські джерела		
	Теоретичний підхід	Практичний підхід	Бізнесовий підхід	Теоретичний підхід	Практичний підхід	Бізнесовий підхід
Управлінські складові, всього	12	3	-	-	1	-
Забезпечення рівноваги між потенціалом природного середовища та суспільством	1					
Вирішення проблем суспільства. Запобігання створенню загроз для майбутніх поколінь	2					
Регулювання використання природних ресурсів	1	1				
Створення соціально орієнтованої економіки, демократичною устрою країни	2					
Справедливий розподіл результатів економічного зростання. Збалансоване економічне зростання, розвиток галузей	3				1	
Забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами	1					
Забезпечення рівності усіх перед законом, міжнародне співробітництво між країнами та народами. Інтеграційні процеси	2					
Процес структурної перебудови економіки		1				
Підпорядкування соціальної та економічної складової екологічному імперативу		1				
Спільні цілі, всього	11	4	-	2	-	-
Гармонійність, стабільність	3			1		
Взаємозалежність і взаємодоповнюваність та збалансованість усіх трьох складових, їх рівновага	5	4		1		
Довготривалість, стратегічність	2					
Збалансованість екологічної і економічної складових	1					

* Укладено на основі досліджуваної вибірки.

на дисципліна не може справитися з різноманітністю проблем, що виникають» [13]. Мунасінг пропонує термін «сталоміка», щоб описати нові особливості «... Сталоміка має нейтральніші обриси, вона ясно фокусує увагу на сталому розвитку та уникає наслідків від упередження чи гегемонії жодної з наук. Такий підхід призводив би до збалансованого та послідовного розгляду економічного, соціального та екологічного напрямів сталого розвитку (так само, як інших відповідних дисциплін та парадигм) [13].

Баланс також потрібен між акцентами відповідно традиційного та сталого розвитку. Наприклад, багато провідної літератури зі сталого розвитку, створеної на Півночі, має тенденцію фокусувати увагу на сталості довкілля, тоді як пріоритетами Півдня є поступовий розвиток, зростання, рівність, зменшення бідності». Питання полягає у тому, чи ми можемо досягти сталості в умовах недостатнього рівня економічного розвитку. Тут доцільно навести цитату з останніх розробок Організації Об'єднаних Націй, оскільки вони розвивають наведену концепцію далі [14]: «Сьогодні багато країн, розвинені і нерозвинені, вже сприймають концепцію сталого розвитку. Розуміння цієї концепції розвивається з плином часу від ранніх акцентів на складовій збереження довкілля до сучасного наголошення на сталому розвитку як процесу, що інтегрує економічні й соціальні цілі та збереження довкілля. Визнано також, що для досягнення сталого розвитку **необхідні далекоглядна політика та інституційні реформи і залучення всіх секторів на всіх рівнях**². Сталий розвиток – це відповідальність не тільки уряду або одного чи двох секторів суспільства».

Концептуалізована модель життєздатного розвитку

Труднощі, з якими стикалися практики у процесі впровадження концепції сталого розвитку в життя, породили нові суттєві управлінські доповнення до цього терміна. Наприклад, Медоуз, привертаючи увагу до вичерпності природних ресурсів, водночас наголошує на важливості вміння та бажання людей координувати та узгоджувати свої дії [15]: «Найрідкісніший ресурс – це не нафта, метали, чисте повітря, капітал, трудові ресурси чи технології. Це наше бажання прислухатися один до одного, вчитися один у одного та більше наполягати на пошуках істини, ніж намагатися бути правим».

На підставі результатів досліджень було здійснено групування компонентів у межах сукупних 58 визначень життєздатного розвитку і вироблена модель, що побудована з економічної та соціальної складових, довкілля та нових компонентів – об'єднання спільних цілей та управлінських впливів (рис. 1).

Акцентування уваги на компонентах «спільні риси» і «поєднане управління» як стикування на перетині економічної та соціальної компонент і навколишнього середовища є суттєво важливим для успішного життєздатного розвитку: «Можливо, найбільш критичним для успішного досягнення розумного зростання є усвідомлення, що ніяка окрема політика чи підхід не трансформують громаду. Напрями, описані тут, повинні використовуватися у поєднанні одного з одним для кращого досягнення здорових життєздатних громад» [16].

Отриманий розподіл структурних компонентів життєздатного розвитку показано в таблиці 2.

Прикладами деталізації основних компонентів можуть бути:

Економіка: економічний розвиток, зростання, процвітання, достаток, життєві стандарти, забезпечення основних потреб;

Соціальна компонента: справедливість, соціальна складова, глобальна справедливість, суспільний розвиток, різноманітність, плюралізм;

Навколишнє середовище: обізнаність, екокультура, відновлюваність ресурсів, швидке виснаження природних ресурсів, мінімізація відходів.

Управлінська компонента: дисципліна, контроль, регулювання, відповідальність, спрямування, адміністрування, лідерство, функціонування, зміни, планування, структуризація, прогнозування, інституції, відгуки на потреби, розподіл, задоволення потреб, участь громадян у прийнятті рішень, інтеграція,

² Текст виділено авторами розділу для підкреслення акценту змісту.

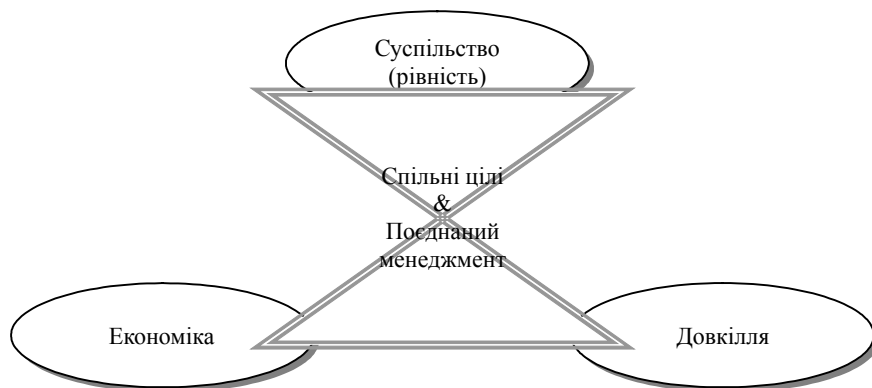

Рис. 1. Схематична компонентна модель життєздатного розвитку з управлінськими елементами

Таблиця 2

Компонентні характеристики визначень життєздатного розвитку*

Компоненти	Число повторюваності компонентів у визначеннях**		
	Україна і Росія	Інші країни	Разом
Економічні	29	30	59
Соціальні	25	45	70
Довкілля	26	31	57
Менеджмент	16	47	63
Спільні цілі	17	21	38

* Проаналізовано 58 визначень.

** Сума посилань на компоненти може бути більшою, ніж кількість аналізованих дефініцій (58), оскільки різні риси тієї самої компоненти в межах одного визначення могли згадуватися декілька разів.

діалог, примирення, координація, взаємозалежність, зв'язки, політика, стратегія, інформація, розуміння, знання та ін.

Спільні цілі: самодостатність, самовиживання, життєздатність, гнучкість, опір стресам, баланс, гармонія, згода, тривалий розвиток, еволюція, зв'язок з глобальною стійкістю.

Проведене дослідження також чітко виявило певні географічні відмінності в акцентах на тих чи інших компонентах (табл. 2).

Висновки. Дане дослідження довело, що актуальним залишається питання про те, чи зможуть менш розвинені країни кваліфіковано запроваджувати сталий розвиток як інтегровану управлінську систему. Традиційний розвиток, який інкорпорує високу якість балансування, також потрібно розглядати як життєздатний розвиток. Це слугує нагадуванням, що існуючі зусилля для збалансованого і відповідного менеджменту у процесі традиційного розвитку теж є рухом до сталого розвитку. Навіть у дуже бідних країнах багато елементів сталого розвитку можна розглядати одночасно і узгоджено, незалежно від економічних реалій, що часто результують у різному рівні уваги до цих питань. Об'єднані Нації просувають

ідею, що традиційний розвиток є відправним пунктом: «Життєздатний розвиток є нарощувальним процесом та розбудовується на тому, **що вже існує**³, і його досягнення однаковою мірою є як процесом, так і фіксованим результатом. Сталий розвиток – це не вид діяльності, який можна залишити на тривалий період часу. Скоріше, він складається з набору коротко-, середньо- і довготермінових дій, діяльності та практик, що націлені мати справу з негайними проблемами, але одночасно спрямовані на вирішення довгострокових питань».

На даний момент поняття життєздатності тяжіє до більш цілісного та системного підходу. Ефективність просування сприйняття життєздатності буде чіткіше помічена і краще визнаватись, коли люди зрозуміють необхідність спільної управлінської системи, що характеризується співпрацею та рівновагою. У той час, як дослідники і практики адресують свою роботу певним частинам управлінських проблем сталого розвитку, огляд літератури показав відсутність системного представлення та нестачу емпіричних даних для їх підтвердження та характеристики. Це потрібно взяти до уваги при виборі та розробці підходів і емпіричних методів дослідження даного питання.

Список використаних джерел

1. Борщевський П. Сталий розвиток і продовольча безпека регіонів: проблеми і шляхи вирішення / П. Борщевський, О. Нижник, А. Коваленко // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 2001. – №9. – С. 35-43. – (Серія «Економіка»).
2. Дорогунцов С. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття / С. Дорогунцов, В. Химинець // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 2001. – №9. – С. 20-27. – (Серія «Економіка»).
3. Кравців В. Проблеми регіональної модифікації концепції сталого розвитку та особливості її реалізації в гірських районах / В. Кравців, П. Самольотов // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 2001. – №9. – С. 68-75. – (Серія «Економіка»).
4. Манівчук Ю. Фундаментальні основи та прикладні аспекти еколого-економічної стійкості виробництва / Ю. Манівчук, Є. Вереш // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 2001. – №9. – С. 296-299. – (Серія «Економіка»).
5. Мікловда В.П. Закарпаття – область еколого-економічного розвитку / В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 1999. – № 2. – С.24-53. – (Серія «Економіка»).
6. Слава С. Назустріч стійкому розвитку / С. Слава, А. Хейнес // Місцевий економічний розвиток: сучасні концепції та методи». – Ужгород: Мистецька лінія, 2000.
7. Данилов-Данильян В.І. Экологический вызов и устойчивое развитие / В.І. Данилов-Данильян, К.С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 418 с.
8. Горшков В.Г. Биотическая регуляция окружающей среды: обоснование необходимости сбережения и восстановления природной биоты на территориях материковых масштабов / В.Г. Горшков, А.М. Макарьева. – Гатчина, 1998.
9. Устойчивое развитие – общепринятый стереотип и альтернативный взгляд. «Глобализация или устойчивое развитие?». – Соц. экологический союз / [Забели С., Кортен Д., Медоуз Д. и др.]; пер. О. Берловой, В. Колесниковой, В. Тихонова. – 2003.

³ Курсив виділено авторами для акцентування уваги до змісту висвітленої тези

10. Meadows, D. H, D. L. Meadows, J.Randers, and W.W. Behrens III. Limits to growth. – New York, Universe Books, 1972.
11. Brundtland, G. H. The test of our civilization // NPQ (New Perspectives Quarterly). – 1999. – Vol. 16, Issue 2.
12. Munasinghe, M. and J. McNeely. Key concepts and terminology of sustainable development // Defining and Measuring Sustainability: the biogeophysical foundations / edited by Munasinghe, M and W. Shearer. – Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, 1995.
13. Munasinghe, M. Towards Sustainomics: A Transdisciplinary Meta-framework for Making Development and Growth More Sustainable // The Sustainability of Long-term Growth. Socioeconomic and Ecological Perspectives. – Washington, DC: World bank, 2001.
14. Meadows, D. H, D. L. Meadows, and J.Randers. Beyond the limits: confronting Global Collapse, envisioning a sustainable future. – Toronto, Canada: McClelland and Stewart, 1992
15. What is Sustainable Development? // Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium. – 2001. – / UN/ DESA/ DSD/ BP #13.
16. Getting to Smart Growth. 100 policies for implementation. – Washington, DC: Smart Growth Network, ICMA, 2002.

Слава С.С., Бондаренко В.М. Структурирование жизнеспособного развития: анализ подходов и дефиниций.

Исследование охватывает теоретический анализ определений устойчивого развития с целью идентификации весовых характеристик разных компонентов, оценки значений, которые они имеют и которые им «присвоены» разными авторами и общинами, и понимания роли управленческих подходов в устойчивом развитии. В принципиальной управленческой модели, представленной в результате исследования, общие цели и объединенный менеджмент служат для соединения экономических, социальных вопросов и проблем, связанных с окружающей средой.

Ключевые слова: устойчивое развитие, определения, компоненты, управленческая модель устойчивого развития.

Slava S.S., Bondarenko V.M. The Structuring of Viable Development: Analysis of Approaches and Definitions.

This study involved a theoretical analysis of definitions of sustainable development to identify the weights of different components, to assess what meanings are included in the term by different authors and communities, and to understand the role of managerial approaches in sustainable development. A principle managerial model of sustainable development is presented in which common purposes and joint management serve to unify economic, environmental, and social components.

Key words: sustainable development, definitions, components, managerial sustainable development model.

Надійшло 12.11.2008 р.